

Obsah

1.		
Úvod		10
1.1	Obsah kapitol knihy	19
2.		
Rezidenční kontext a různé formy nerovností – sociologické perspektivy		23
2.1	Prvotní inspirace Louisem Wirthem	25
2.2	Efekty sousedství – bydliště a nerovnosti v prostředí segregovaných velkoměst	26
2.3	Perspektiva prostorových nerovností Lindy Lobao	29
2.4	Periferizační procesy na venkově	33
2.5	Specifika venkovské chudoby, deprivace a sociálního vyloučení	36
2.6	České příspěvky k analýze životní situace na venkově a ve venkovských periferiích	41
2.7	Shrnutí a představení výzkumné agendy	43
2.8	Literatura	45
3.		
Kde je v Česku periferní venkov?		50
3.1	Proměny českého venkova	50
3.2	Periferizační procesy v Česku	52
3.3	Metodologie vymezení periferií	54
3.4	Charakteristiky vymezeného periferního území	65
3.5	Závěr	71
3.6	Literatura	72
4.		
Příjmy v periferiích		75
4.1	Několik teoretických úvah o prostorové diferenciaci příjmů	77
4.2	(Neuspokojivá) datová základna v Česku	78
4.3	Základní popis prostorového rozložení příjmů	81
4.4	Prostorové a socioekonomické souvislosti příjmů	83
4.5	Periferie jako příjmově znevýhodňující prostředí?	85

4.7	Závěr	89
4.8	Literatura	90
5.		
	Střední školy v regionech Česka: ovlivňuje periferní poloha nabídku škol, poptávku po nich a úspěšnost jejich studentů?	92
5.1	Nerovnosti ve vzdělávání	93
5.2	Střední školy a jejich studenti v Česku	96
5.3	Nabídka středních škol a poptávka po nich	99
5.4	Regionální rozdíly v nabídce středních škol a poptávce po nich	101
5.5	Regionální rozdíly v kvalitě vzdělání absolventů středních škol (s maturitou)	108
5.6	Závěr	118
5.7	Literatura	120
6.		
	Mezigenerační mobilita a perifernost místa bydliště v dětství	123
6.1	Socioekonomický status – k východiskům měření a jeho geografickému rozložení v ČR	124
6.2	Prostorové aspekty v procesu reprodukce sociální struktury	126
6.3	Data a použité indikátory	130
6.4	Vzdělanostní přechody: klíčové životní křižovatky	134
6.5	Komplexní model dosahování statusu	137
6.6	Závěr	141
6.7	Literatura	144
7.		
	Spokojenost se životem ve venkovských periferiích	146
7.1	Rezidenční spokojenost	147
7.2	Spokojenost s lokalitou v různých typech venkovského prostoru	151
7.3	Závěr	157
7.4	Literatura	158
8.		
	Prekérní práce na periferním venkově	163
8.1	Prekérní práce a pracovní podmínky	164
8.2	Prekérní práce v periferiích pohledem jejich obyvatel	166
8.3	Specifika práce v periferiích	167
8.4	Strategie uplatňované lidmi s nedostatečnou kvalifikací v periferiích	170
8.5	Závěr	179
8.6	Literatura	180

9.		
	„Vlastně dělám toho taxikáře, musím ty děti rozvážet“: Rodiny, péče o děti a problém skloubení péče a zaměstnání v periferiích	182
9.1	Rodinný život na venkově optikou strukturalistických a kulturalistických přístupů	184
9.2	Metodologie	185
9.3	Konceptuální model a výsledky empirické analýzy	186
9.4	Výběr školy a každodenní docházka do školy	187
9.5	Mimoškolní aktivity dětí	192
9.6	Sladování péče o děti a zaměstnání	195
9.7	Závěr	200
9.8	Literatura	202
10.		
	Stěhování chudých a vznik sociálně vyloučených lokalit na venkově z perspektivy místních samospráv	204
10.1	Metodologie	208
10.2	Venkovské sociálně vyloučené lokality – základní zjištění	209
10.3	Venkovské vyloučené lokality – ne tak nový fenomén	210
10.4	Trajektorie stěhování a fluktuace v lokalitách	212
10.5	Příčiny stěhování	214
10.6	Paralelní trh s bydlením	216
10.7	Závěr	218
10.8	Literatura	220
11.		
	Shrnutí a výhledy	222
12.		
	Dodatek: Jak jsme zkoumali periferie? Metodologické postupy využité při výzkumu	227
12.1	Data použitá pro prostorové vymezení periferního venkova	227
12.2	Lokalizační data středních škol a různých služeb	228
12.3	Dotazníková šetření	229
12.4	Kvalitativní rozhovory s obyvateli vybraných periferních regionů	232
	O autorech	235
	Summary	237
	Věcný rejstřík	242

1. Úvod

Josef Bernard

Když se Pavel Liška ve filmu *Venkovský učitel* hlásí o práci v malé vesnické škole, dočká se od ředitele výmluvného komentáře: „*Poslouchejte, co vy tady vlastně děláte? Učil jste na gymnáziu v Praze. Jestli sem jdete opravdu z vlastního rozhodnutí, tak jste blázen, idealista.*“ Režisér Sláma dovedně inscenuje na plátně kontrast mezi městským a venkovským světem a v podstatě stylizuje venkov jako území zachycené v pasti rezignace a bezvýchodnosti. Kulisy, zobrazující venkovské prostředí a jeho obyvatele optikou chátrání, nízkého vzdělání a prohlubujícího zaostávání za městským životem, ovšem nejsou ve *Venkovském učiteli* něčím výjimečným. Obrazy chudého a deprivovaného venkova se v českém filmu množí. Krobot zalidňuje v *Díře u Hanušovic* severomoravskou vesnici celou plejádou postav pohybujících se v různých průsečících buranství, rezignace, chudoby a naivity. I vizuálně ukazuje vesnici jako místo úpadku, děravých střech, bortících se zdí a oprýskaných omítek. Podobně bychom mohli pokračovat přes Slámovy *Divoké včely* nebo *Vejdělkova Václava*. Jedná se zjevně o mocný obraz. Sociologie takové obrazy nazývá kulturními reprezentacemi. S využitím sociologické terminologie tak můžeme říci, že uvedené filmy vytvářejí kulturní reprezentace zaostalého venkova a jeho deprivovaných obyvatel.

Existují ovšem i jiné, alternativní pohledy. Venkov bývá často představován jako místo klidu, přirozenosti, funkčních sousedských vztahů. Sociolo-

gie a geografie tyto obrazy souhrnně označují jako reprezentace venkovské idyly. Nelze si ale nevšimnout, že zatímco v západoevropské odborné literatuře se množí výzkumy různých podob venkovských idyl a jejich stylizace, v zemích střední a východní Evropy jsou stále silné obrazy venkova jako deprivovaného prostředí. Kontrast mezi venkovem a městem je zde často znázorňován jako rozdíl mezi chudobou a blahobytem, nekultivovaností a vzděláním, úpadkem a rozvojem. Zmiňované české filmy z vesnického prostředí jsou součástí tohoto proudu. Pojetí venkova, či alespoň některých venkovských oblastí, jako chudých, problémových regionů, z nichž lidé odcházejí, u nás prosakuje i do řady politických prohlášení a úředních dokumentů, zejména v podobě důrazu na problém vylidňování venkova a odumírání vesnického života, které nejsou dokládány náležitou empirickou evidencí, ale spíše postulovány jako typické rysy venkovského prostředí v současné společnosti.

Kulturní reprezentace často přejímají sami obyvatelé problémového území. Zpěvák Skeli z městečka Žihle v západních Čechách, které je dobrým příkladem chudé, obtížně dostupné venkovské periferie, například o své obci rapuje: „...*nic se tady neděje, zastavil se čas, nekonečná smyčka, co dokáže zlomit vaz. Nuda na tebe číhá za každým rohem, benzínce s non stop provozem řekni rovnou sbohem...*“ Negativní obrazy ovšem mohou být do území také vnášeny zvenjšku a stávat se z pohledu místních obyvatel a aktérů nežádoucím stigmatem, jež neodpovídá tomu, jak oni sami vnímají své bydliště, sousedy a sebe samé. Mediální a filmové obrazy úpadku a deprivace venkova mohou jeho obyvatelé v řadě případů vnímat jako předsudečné a neoprávněné generalizace, které pramení z pocitů městské nadřazenosti, neinformovanosti, omezeného porozumění a projektování různých celospolečenských problémů do venkovského prostředí.

Při procházce po venkovských periferiích lze pozorovat řadu obrazů, které odkazují na ztížené životní podmínky, sociální problémy a úpadek nebo proměny dříve fungujících institucí. Obrázky 1.1–1.9 ilustrují takové příklady.

Obrázek 1.1: Opuštěný areál bývalých papíren, který od roku 2008 čeká na další využití.

Obrázek 1.2 a 1.3: Ubytovna pro nejchudší a problémová bytovka. Dva případy prostorové segregace v těsném sejetí s výraznou rezidenční a sociální deprivací.

